

JOAN KURUTZEKOA EUSKAL LITERATURAN

Kardaberaz aita izan zan euskaldunen artean Iñazio deunaren liburu ospetsua eta aren mamia euskeraz lenengoz liburutan azaldu zituen. Lotsa-garriztat eukan lenago beste inork bere egunetara arte ori ez egiña. Lotsagarri, batez bere, Iñazioren seme jesuitentzat.

Karmeldarrok ez ete dogu pekatu bardiña egin Joan Kurutze deunaren liburuak? Bai eta ez, erantzungo neuke nik. Batetik Joan Kurutzekoa ez zan euskalduna; bestetik, ez eban edozeinentzat idatzi. Aren liburuetakoa gaia ezta edozeinentzat idatzi, otoi-tz-bidean aurrera joan nai ebenentzat eta Jainkoagazko artu-emon miñago eta estuagotan sartu nai ebenentzat baiño. Erdaldunen artean bere, orregaitik, erriak ezta aren ezagutza esatekorik. Erdaldunak aren olerki bat edo beste ezagutuko ditu eta buruz ikasi bere bai. Ortik aurrera ezer gitxi; poeta mistiko andia dala, eta asko geiago ez. Ori erdaldunei jazoten baiake, santu ori euskaldunen gogoan barrurago sartzekoa ez tala izango errez ulertzekoa da. Alan bere, zeozer egin izan da euskaldunen artean bere, erderaz geiago euskeraz baiño. Karmeldarren artean, euskeraz nai erderaz egin izan dana azpimarratu nai geunke emen lenengo, eta urrengo, karmeldarrak Joan Kurutzekoaren euskal-itzulpenekin eta batzuk eta besteak santuaren omenetan egin-dakoa.

Erdal-idazleen lana

Joan Kurutzekoaren bizitzari eta mistikako eskolari dagokionez, bere errialdekoak, Gaztelakoak agertzen dira gaillen eta nausi, eta alan izan bear dauala errez ulertzekoa da. Euren dabe beste inoren baiño lenago. Baiña euskaldunak ez tira gelditu arlo orretan sartu barik, orain eun urte asita ta arrezkero.

KARMEL aldizkaria irakurten oitua danak, badaki, Euskaldunak izan zirala lenengo langilleak Karmeldarren Ordenari, ainbestek etenaldiaren ondoren, bizi barria emoten. Joan dan mendearen azken aldera jazo zan ori. Eta ain zuzen, lan orretan asi barritan eldu zan Joan Kurutzetzkoea il zanetik irugarren mendeurrena. Aldizkari bat sortu eben orduan urteurren ori ospatzeko: *San Juan de la Cruz* izenekoa (1891). Aldizkari orretan agertu ziran luma gazte bi, Aita Bonifazio (1864-1941), eta aita Benanzio Berazaluze (1864-1936), biak euskaldunak, bata Zornotzako semea eta bestea Berrizkoa, biak geroago Gaztelako eta Andaluziako karmeldarren buru izanak. Joan Kurutzetzkoearen mistika teologiaren aldetik eta kristiñauen mistikan izan dauan garrantziaren aldetik aztertuz idatzi eben. Joan Kurutzetzkoren mistikaz asko eta sakon idatzi eban Aita Krisogono gaztelarrak euskaldun bion orduko lanak, batez bere, Berazaluze aitarenak, euren balioz aitagarri aurkitu zituen.

Adin beretsukoa izan zan gero karmeldar guztien Buru izatera eldu eta Euskalerrikoen Buru bost bider izan zan aita Ezekiel Bilbao, Zornotzako semea (1862-1938). Onek bere birriteko aldiz argitaratu eban Joan Kurutzetzkoearen otoitz-bidea aztertzeke eta argitzeke liburu bat: *Método de oración y contemplación* (1931-1935).

Orainsuago, karmeldar bi agertu izan dira, oparoago eta alde geiagotatik, Joan Kurutzetzkoearen bizitza eta idazlanak erderaz aztertzen: aita Joan Jose S. Santamaría, gazteiztarra, 1911n jaio eta aurten il dana, eta oraindiño bizien artean dogun aita Anselmo edo Augusto Ardanaz, 1922 jaioa, Villabako semea. Aita Joan Jose Santamariak bere idazle-asikiñak gorengo gaia artuta emon zituen: *El último grado de amor* (1941). Ikusten danez, mistikoaren gorengo maillatik asi zan idazten. Beste liburu batzuk: *Psicología de San Juan de la Cruz* (1944), *La fe que necesitamos hoy* (1968), *Maestro para el año 2000* (1973), *Hace tal obra el amor edo la virtud de la caridad en San Juan de la Cruz* (1974), *El Mensaje de la resurrección* (1967), dana Joan Kurutzetzkoearen mistikan oiñarrituta.

Aita Anselmo Donazarrek bein eta barriro ekin deutso Santu mistikoaren bizitza eta mistika-bidea aztertzen bere olerkari eta sikologo aldetik begiratuta. Azkenengo liburua aitatuko dogu: *El Hombre de las islas extrañas*. Eta aita Ismael Bengotxeak (1917), Bizkaiko semea izan arren ia bere bizi guztia Andaluzian daroanak, eta Sevillan *Myriam* aldizkariaren sortzaille eta urteetan zear zuzendari izanak, joan dan urteen gure mistiko andiaren bizitzan eta liburuetan oiñarrituta, azterketa aparteko bat egin eta argitaratu dau: *La felicidad en San Juan de la Cruz* (Sevilla, 1989).

Erdal-idazle guztiok gaur egoaldekoa esaten deusagun Euskalerrikoak dira, eta Gaztelako erderan idatzi izan dabe. Euskeraz barik, gurea eztan izkuntzan idatzi dabenen artera, ekarri daigun beste bat. Iparra aldekoa: Aita Gabriel Hondet (1888-1968), Hendayako semea. Azkenengo aitatu dot, baiña inglesak esan oi dabena esan neinke: Last but not the least. Azken aitatu dogun arren, ezta ez, azken gelditzekeoa. Ez urrik emon bere. Beneditarra da, baiña Joan Kurutzetzkoearen maitatzaille andia, eta beronen mistika-eskolan asko ikasia. Bera bere ez mistiko txikia, eta erdirperdizko apaiz edo kristiñauak astintzen eta berotzen ekiana. Gaixoa, baiña bai bere itzari sua eriona. Belokeko beneditarran abadeetan laugarrena izan zan. Eta, Europako edo mundu guztiko azkenengo gerratean kapellau, eta alemanen eskupean Dachauk eta

Auschwitzek badakie zerbait arek an Jainkoarren eta lagun urkoaren alde erakutsi eban sendotasunaren barri. Joan kurutzekoaren liburuetan ikasiak asko lagundu eutsan orduko nekeak pozik artu eta otoitz-gizon gartsuago irauten bere kurutzeen artean. Azkenego urteetan bere, leku askotatik, seroretxe askotatik, kartusiar, beneditar eta karmeldarren seroretxeetatik deitzen eutsoen bere itz bero eta gartsua entzutearren. Eta azken baten, pozik joan zan zeruko Aitaren etxera bere liburu bat, *Poèmes Mystique* liburua argitaraturik ikusi ebanean.

Liburu augaitik, aitamen berezia merezi dau Joan Kurutzekoaren mistika-lanak aztertzen alegindu diranen artean. Joan Kurutzekoaren olerkien azterketa-lana da egin ebana eta beste inork erabilli eztauan ikuspegitik egin bere. Askok idatzi izan eta gaur bere idazten dabe, santu mistikoaren olerkien edertasuna, sua eta garra eta literatura aldetiko balioa agirian ipinteko eta goratzeko. Eta geienetan, olerki autatu batzuk aztergarri artuta. Hondet-ek eztau bat bere aztertu barik itxi, baiña mistikoaren ikuspegitik, olerkari santuaren beraren gogo-barruari begira. Mistikoaren molde guztietako olerkia, eta bertso bakotxari aurkitu deutso, eta eurentan ikusten jakin dau, eurak idatzi dituenaren bizi eta arimearen barruko oiartzuna, eta dana Joan Kurutzekoaren itzetatik aterata. Beste inork egiten jakin eztauan lana aita Hondet beneditarrek *Poemes Mystiques* orretan itxi deuskuna. Ondo merezia dauka emen Joan Kurutzekoaren ezagutzaille eta aztertzailleen artean egiten deusagun aitamen berezi au.

Joan Kurutzekoa euskal-idazleetan

Sarrera luzegitxoa egin ez ete dodan nago Santu eta mistika-maisu oni euskeraz eragiteko egin dabenen lanari eldu aurretik. Aren liburuen eta olerkien itzultzailleak eta aren bizitzaren barri euskeraz emoten zerbait egin dabena dodaz orain gogoan. Oneik egin dabena, artez egia esan, ezta asko, baiñ ez gauza utsa bere. Zergaitik gitxi? Eztakit zergaitik izan dan: ala karmeldarren arteko zabarkeriaz, ala santuaren liburuetakoa gaiak, len esan dodanez, edozein agoren gozagarri ez edozeinen gogoarentzat auznargarri etziralako.

1. Itzultzailleak

Zerbait egin izan da, danak agirira urten ezpadau bere. Eta agirira urten eztauan lana, itzulzaillea emen agirira atera daigun. Eta lenengo itzultzaillea, Aita Ipolito Larrakoetxea dogu, Zeanuriko seme naiko ezaguna. Gaztetarik emon eutsan itzulpen-lanari, Begoñako Karmelon irakasle egon zan urteetan asita. Grimm anaien Ipuñak eta, Eleiz legeen irakasle zanez, orduan argitaratu barri zan «Codex» euskerara itzulita itxi eban, eta bai Joan Kurutzekoaren liburu nausi bi bere. Gero Erromara bialdu eben eta Eleiz-legeak irakasten, Aita Santuaren ondoko Kongregaziñoen auzietan

txostenak eta egiten eta Sortaldeko Legeak barriztetako Batzordeko lanak egiteak ez eutsen itxi Begoñan asitako lanari jarraitzeko asti modurik. Nozik bein, alan bere, Larrakoetxearen izena edo ezizena (Legoaldi), agertzen zan euskerazko aldizkarietan (Euskal-Esnalea, Argia, eta geiago Karmengo Argia aldizkarian), Begoñako urteetan *Euzko-Deian* agertzen zan lez. *Eleizearen Araudia* Kardaberaztarak agitaratu euztanean, egillea ilda gero, auxe esaten zan liburuari ezarri jakon sarreratxoan:

«Gaztetako lana dau, izan, 1924 inguruan amaitua, orduko euskalgiro eta biztualdi baten argigarri ederra. Eleizaldetar Koldobika zanaren asmoai jarraituz ibilli zala dirudi. Jaun onek Bizkaiko Aldunditik ainbat lan egin eta eragin izan eban euskerea edozertarako gai egin naiez, edozein gaitarako liburuak atera gurez. Elizalderen eriotzeak eta 1923ko zapalketa-aizeak ondatu eben dana. Orduan egindako lan askoren aztarrenik ezta gelditu. Zorionez, Aita Larrakoetxeak egiña, Eleizearen Lege barriak euskal-soiñekoz jaztea, ez zan galdu».

Eta, gaur esan bearrean gagoz, ez dirala galdu aldi berean idatzi zituan Joan Kuruzekoaren liburu nausi bi, euskerara itzulita itxi zituenak. Berak Erromara eroan eta andik Euskalerriratu zanean, bere liburu eta paperen artean ekarri zituen. Eskuz idatzita dagoz, tinta zar eta letra ze-zeaz idatzita. Joan Kurutzekoaren liburu bi dira: *Karmelmendira Igoerea* eta *Gau Illuna*. Leenengoaren azalean auxe irakurten dogu: «Asi nintzan euskeraztuten / 1921'ko Lotazillaren 17'an / Begoñako Karmel-lekaide-txean».

Karmel-mendira Igoereak 110 orrialdie egiten ditu Larrakoetxea aitaren eskuzko kopian; *Gau illunak*, 60 orrialde. Gauza jakiña da santuak liburu bion aurrean bere «En una noche oscura» olerkia jarten dauala. Euskerara izuli dituanak, liburu bako-txaren asieran, dagozan dagozanean erderaz sartu ditu. Liburuaren barruan sartzen dituanean, orduan bakarrik ipinten ditu euskeraz, baiña bertso-legerik barik, punturik barik.

Bejoakio Aita Larrakoetxeari (1892-1975) Joan Kurutzekoaren euskeratzaillen artean zor jakon lenengoko aitamena.

Urrengo itzultzailea Aita Emiliano Barandiaran dogu (1904-1968). Eskoriatzako semea. Villafrancan (Naparroan) Iruñen eta Markiñan, bere bizi guztian gazte ikasleen arduradun eta irakasle izana da eta ba-ekian asti-orduak aurkitzen euskera lantzen eta euskeraz idazten ekiteko. Musikalari eta musika-maixu bere bazanez, musika joteko eta musika ikasteko libururik bere atera euskun. Euskeraz iru liburu emon zituen argitara, bi Andre Mariarenak, eta *Euskal-musikalari bikaiñak*, irugarrena, eta argitara barik ainbat itzulpen. Bi, Joan Kurutzekoaren *Cántico Espiritual* eta *Llama de amor viva* (euskeraz Gogo-abestia eta Maitasunugar bizia). Liburu biotako bertsoak bertso-legean itzulita daukaz, erderazkoak baiño luzetxoagoak egitera jota. Eta guztia ma-kiñaz jota, garbi eta txukun, karpetatan polito sartuta.

Argitara emoteko asmoz egin zituen arren, tamalez eztabe argirik ikusi. Il zan urte berean Markiñako karmeldarrak ain langille ekintsuari egokion il ondoko omenalditzat *Cántico Espiritual* dan liburu argitaratzeko gogo artu eben. Gora jota, goiko Nagusiak ondo eritxi eta atarako bear zan dirua eskiñi eben eta baietza emon. Eztakit zek eragotzi eban asmo ori egitera eroatea. Aita Emilianoren Joan Kurutzeko

deunaren liburu biak lotan gelditu dira, giltzapean ondo gordeta, baiña argitara urten barik. Batzuen eretxiz, Joanen mistika-liburuak saillean euskeraz argitaratzea baiño bere irakatsiak zeatz emongo leuzkiguzan autaketa bat ateratea izango litzake onena; bere liburuetan gauza bera, edo mami bera, berba barritan emoten badau bere, bein eta barriro esaten daki eta zati batzuk kendu eta autaketa egitea obe ei legoke.

Joan Kurutzekoa KARMENGO ARGIA aldizkarian (1931-1936)

Euskalerriko karmeldarrak 1930ko batzarrean aldizkari barri bi ateratea erabagi eben: bat erderazkoa Iruñen eta beste bat euskeraz, Zornotzan. Eta urrengo urtean erabagi ori egitera eroanez, Karmengo Argia izendun aldizkaria asi ziran ateraten. Sei urte eta erdiz iraungo dau bizirik, 1936ko gerrateak ixildu eban arte. Bizkaiko, Gipuzkoako, Arabako eta Nafarroako fraide karmeldar talde batek euren euskal-lanez emon eutsoen bizia. Joan Kurutzekoak bere lekutxoia izan eban bertan, egia esateko, oso gitxi: lanen bat edo beste, aren bizitzako goraberatxoan bat, aren omenezko olerkitxo bat, eta aren mistikako maisutasuna gogoratzeakoren bat.

Santuaren lan txikietako zati batzuk bere emon zituen *Karmengo Argia* aldizkari orrek: aren esakun mamintsuetatik mordotxoak, amar bat zenbakitan, bein *Oar eta esakunak*, beste bein *Esakun mamintsuak* titulupean. Itzultzaileen izenik barik agertu ziran 1933ko urtean zear.

«Musika ixilla» liburuan

Joan Kurutzekoaren eta frai Luis de Leon-en euskerara itzulitako olerkiz osaturiko liburu au 1962n argitaratua da. Egillea, oraintsu il izan dan olerkaria. *Gaztelu* (Goikotxeatar Iñaki) *Gazteluko* semea. Egunotan omenaldi andia egin deutsoe eta bere izena zabal ibilli da. Berak prestaua eta Onaindia aita argitaratua da *Musika Ixilla* Liburua. Azkenengo urteetan olerkigintzan gaurko giroratuago ibilli izan bada bere, gaztetan erdal-olerkari klasikoan zale ezagutu gendun. Zaletasun orretatik sortuta euskal-itzulpenak sartu zituen liburu onetan. Or bildu zituen Joan Kurutzekoarenak bere. Eta eztira gero itzul-errezak euretariko asko. Esaterako *Vivo sin vivir en mi*. Alan bere, trebetasuna andia autortu deutsoe kritikoak lan orretan *Gazteluri*.

Baiña liburu onek eztau dana *Gaztelurena*. Aita Onaindiak eta Orixek bere esku artu dabe or. Aita Onaindia, Joan Kurutzekoaren bizitzako berri emonez eta aren olerkien balioak azpimarratuz, eta *Cántico Espiritual* olerkiaren euskal-itzulpenaz, eta bardin Orixek berearenaz. Olan liburuak *Cántico* orren iru itzulpen emon zituen. Irurak egin dabe or, bakotxak bere saioa, Joan Kurutzekoaren erdal-olerkiari euskaldoinua emoten.

Joan Kurutzekoa Orixeren lanetan

Joan Kurutzeko deunaren mistikari gagokiozala, Orixek besteko lanik ezta euskeraz inok egin. Aitamen berezia zor jako, aren mistika bidea azaltzen eta aren olerki eta zati batzuk tartean euskerara aldatzen egin dauan lanagaitik. Gaztetatik izan eban Orixek begiko Joan Kurutzekoa. Jesusen Lagundian izan zituen ordu zorrigorrekoeetan santu orrek egin eutsan argi eta poz eta bakea ekarri. Aren liburuetan ikasi eban «fede soilean» Jainkoa billatzen eta aren gogora egoten. Berak bein autortua da. Burgosko Kartusian egun batzutarako egoala, antxe etorri jakon ARGIA:

Ni bai; etzindudan
garbi billatzen Zu.
Artan Donibane
Kurutzek ziraustan
siñismen legorra
nezala billatu.
Angoxe basoan
nuen irakurri
siñismen soilaren
urren zeundela ZU.

Argi ori izango dau gero beti bere bizi guztian lagun eta gidari. Aita Inazio eta Joan Kurutzekoaren eskolako jarraituko dau. Lagundia istera beartuko dabe, baiña berak jesuita jarraituko dau bere barruan. INAZIO-ren eta Joan Kurutzekoaren irakatsiak ondo ezagutzen ditu. Ondo irakurrita daukaz eta bion esaldi asko euskerara aldatuta jaso zituen bere *Jainkoaren billa* eta *Kiton arrebarekin* liburuetan. Batez bere, Jainkoari maitez adi egoteko otoitzerako Joan Kurutzekoaren argitan dabil. Euskal-idazleetan Orixek dogu Joan Kurutzekoaren izena goren ipiñi dauana, karmeldar euskaldunon lotsaritan esango neuke nik.

Eta gaur, zertan gara?

Badirudi Joan Kurutzekoaren urteurren au dala-ta, orain arteko lotatik urtetako ordua dogula. Karmel aldizkariaren zenbaki onek zeozer badiñosku eta ez al gara onetan geldituko. Joan Kurutzekoak badau zer esanik gure egunotako kristiñau eta gizonai. Euskaldunari bere bai. Len esan dogun lez, ez da egokiena izango aren lan nagusiak osoan euskeraz argitaratzea, mistikako maisu onek gauza batzuk bein eta barriz esaten deuskuzalako. Erderaz bere ba da bere testu autatuez, bere irakatsien muin guztia emoten dabenez osaturiko libururik. Autaketa ona egitea izango da kontua. Gure Nagusiak bere, orretan dagozala uste dot eta ez alda mende-urren au olako zerbait egin barik igaroko.

Ori izango da omenaldirik ederrena bai Joan Kurutzekoari karmeldar euskaldunok egiteko, bai lenagoko urteetan santuaren liburu andienak euskerara itzultzen ixil-ixillik gure artean lan egin eben gure euskal-idazleai eskintzeko.

L. AKESOLO
Bilbo

SAN JUAN DE LA CRUZ EN LA LITERATURA VASCA

Castilla es la tierra natal de San Juan de la Cruz y el centro principal de difusión de sus obras así como de estudios sobre su obra. Pero el Carmelo vasco no deja de estar presente en esa tarea. Desde la restauración de la Orden el siglo pasado, tras la expulsión de las Ordenes religiosas, y coincidiendo con el tercer centenario sanjuanista, la bibliografía al respecto registra algunos escritores que estudian a San Juan de la Cruz bajo diversos aspectos: P. Ezequiel Bilbao, Juan José de Santa María, Augusto Donazar, Ismael Bengoetxea, Sabino de Jesús, entre los escritores castellanos. En euskera hay que destacar la obra de los traductores de San Juan de la Cruz, que han permanecido inéditas, y la desarrollada por la revista *Karmengo Argia*, y más la llevada a cabo en la traducción de la obra poética sanjuanista por Gaztelu, P. Onaindía y Orixe, destacando la de este último.

SAINT JEAN DE LA CROIX DANS LA LITTÉRATURE BASQUE

La Castille est la terre natale de Saint Jean de la Croix et le centre principal de diffusion de ses oeuvres ainsi que des études que l'on a faites sur elles. Mais le Carmel basque ne manque pas d'être présent dans cette tâche. Depuis la restauration de l'Ordre au siècle dernier à la suite de l'expulsion des Ordres religieux, et en coïncidence avec le troisième centenaire sanjuaniste, la bibliographie sur ce sujet enregistre quelques écrivains qui étudient Jean de la Croix sous divers aspects: P. Ezequiel Bilbao, Juan José de Santa María, Augusto Donazar, Ismaël Bengoetxea, Sabino e Jesús, parmi les écrivains castillans. En basque il faut souligner l'oeuvre des traducteurs de Saint Jean de la Croix qui est restée inédite, celle développée par la revue **Karmengo Argia**, et plus encore celle menée à bien dans la traduction de l'oeuvre poétique sanjuaniste par Gaztelu, P. Onaindia et Orixe, particulièrement celle de Orixe.